

Улога Српске православне цркве
и других чинилаца
у развиту идеје српске државности
под страном влашћу*

Др РАЈКО ВЕСЕЛИНОВИЋ

После пропасти српских средњовековних држава под страну власт у другој половини XV века (Србија, 1459; Босна, 1463; Херцеговина, 1481; Црна Гора, 1496.) није се угасило сећање на њих и на владаре, особито оне из династије Немањића, Мрњавчевића, Лазаревића, Бранковића. Идеју о српској држави, односно, српску државну мисао, коју је — као што је у нашој науци одавно познато — физички створио велики жупан Стефан Немања, а духовно његов син Свети Сава, прихватила је Српска православна црква која је надживела српске срењовековне државне творевине.

Српско свештенство је проносило ту мисао и чувало је, неговало и развијало кроз све векове ропства. Свештенство ју је чувало као најсјајнију лучу која је осветљавала трновит пут надања у боље дане. Оно је улагало велике напоре и свесно подносило жртве које су захтевали конкретни напори на уобличавању једне изразито национално-политичке идеологије. Програмски циљ те идеологије се састојао у тежњи за обновом средњовековне српске државе у датим општеполитичким условима и могућностима.

Други пут уобличавање те и такве национално-политичке идеологије налазио се под сталним утицајем читавог једног веома разгранатог сплета многобројних чинилаца јединства духовне, правне, морално-политичке, књижевне и уметничке природе.

Сваки од ових чинилаца, сваки за себе и сви заједно, деловали су непрекидно и живо на себи својствен начин, пре свега на ширење идеје јединства у српском народу без обзира на територијалне, од-

* Предавање одржано 25. октобра 1971. године на Православном народном универзитету у Београду. Оно представља извод из пишчевог реферата поднетог на међународном колоквију у Букурешту 21. децембра 1970. године на тему: „Народи југоисточне Европе у међународној политици од краја XVI до почетка XVII века”.

носно на политичко-државне творевине. Државне границе између Турске, Млетачке републике и Аустрије, које су испресецале и разбиле живо народно тело на неколико делова, нису успеле да разбију осећање јединства у тој разједињености, јер је српски народ у свима тим државама имао своју уређену Цркву и своје народно свештенство као посредника између Немањичке традиције и између себе.

Осим Српске православне цркве, веома значајан чинилац у развоју идеје јединства и српске државне масли представљале су патријархалне демократске установе на селу: кућна задруга, сеоска, племенска и кнежинска самоуправа. Ове установе су преузеле и Турска, и Аустрија и Млетачка република у свој управни систем после освојења области настањених у то време српским народом. У свима тим племенским односно управно-политичким територијалним целинама, судило се и управљало по традицијама српског средњовековног законодавства. Српска православна црква је била тесно везана са тим установама.¹

У недостатку народне државе, обновљена Пећка патријаршија је стала на чело политички раздробљеног народа као његова свеопшта организација. Она је обухватала све пределе од ниже Скопља на југу до више Будима на северу и од Јадранског мора на западу до иза Софије на истоку. Врховну духовну власт пећког патријарха признавала је Карловачка митрополија која се налазила под влашћу Аустрије (потоње Аустро-Угарске), конкретно у Угарској, Хрватској и Славонији; исто тако и Цетињска митрополија у Црној Гори, номинално под турском влашћу, као и Српска црква у Боки Которској и Далмацији под влашћу Млетачке републике.

Личност пећког патријарха је и стварно и симболички подржавала и одржавала мисао, идеју, духовног јединства на целом том пространству. Пећки патријарх је истовремено и духовни и световни народни старешина (*sarut nationis*, милетбаша). Значајно је да судска тела Српске цркве при сужењу и управљању користе, поред канонских правила и прописа, и законик цара Душана који, иначе, представља највиши домет правне свести у српској средњовековној држави. На основу тога се може закључити, да је и јединствена правна пракса, која се ослањала на српско средњовековно законодавство, доприносила у извесној мери остваривању идеје јединства, да је будила и одржавала сећање и успомену на српску средњовековну државу и правну мисао.

Деловање идејно-политичког и морално-политичког чиниоца огледа се у настојању да се у целокупном народу очува и даље развија Немањичка средњовековна традиција о држави. Поштовање Срба светитеља на челу са светитељима — владарима из „Немањича свете лозе”, затим, из династије Лазаревића и Бранковића, њихове целебне мошти, књижевно писана и још више преписивана широм српских земаља њихова ж и т и ј а и с л у ж б е знатно су доприносили раз-

¹ Др Р. Л. Веселиновић, Јединство у разједињености. Објављено у споменици о 750—годишњици аутокефалности Српске православне цркве 1219—1969. Београд, 1969, 217—219 (Скраћено: Веселиновић, Јединство).

воју љубави према сопственој прошлости и историји, а то је доводило до даљег, постепеног, развитка српске државне мисли под страном влашћу.

Поред споменутих житија и служби, постоји још неколико чинилаца изразито књижевне природе. Од XVI века појављује се читав низ родослова у којима су описани догађаји из рода (отуда назив родослов), односно, из династије Немањића. Ту су, потом, летописи у којима се говори о разним историјским и другим догађајима, бележеним по годинама и летима (отуда назив летопис). Значајну вредност у том погледу имају летописачке белешке, многобројни записи и натписи итд.

У ту групу чинилаца књижевне природе спадају и народне песме. Њих је наш народ певао без обзира да ли се налазио под влашћу Турске, или Аустрије или Млетачке републике. Народне јуначке и друге песме ће у XIX веку дуго одушевљавати целу књижевну Европу као нека врста стиховане историје српског народа од доба Немањића, преко Лазаревића, Мрњавчевића и Бранковића, па све до великих револуционарних устанака српских сељака у Београдском пашалуку у XIX веку под вођством Карађорђа и кнеза Милоша.

Изванредни савремени портрети српских владара, композиције из наше народне политичке и културне историје и друга класична дела наше ликовне уметности су расута по манастирима и црквама сеоским и варошким од Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Војводине, Славоније, Хрватске до Лике, Кордуна, Далмације, Боке Которске итд.² Ти портрети и те композиције представљају наше драгоцене националне галерије слика од средњег века до новог доба. Немањи значај имају разна дела са националном тематиком у области примењене уметности, па и архитектонски црквени и други споменици сами по себи будили су народну свест.

Захваљујући обиљу и великом броју и распрострањености свих горе споменутих споменика књижевне, уметничке и друге природе, постала је средњовековна политичка историја српског народа нераздвојни део брижљиво неговане црквене традиције. Та традиција је, у целини говорећи, деловала као уједињавајућа идејно-политичка снага разубеног народа и као чинилац развитка и одржавања идеје српске државности, односно, српске државне мисли која је имала изразито национално-ослободилачко значење.

Оцењујући велику улогу Српске цркве у стварању политичке мисли у српском народу под страном влашћу, академик Васа Чубриловић каже о томе дословно: „Она је била посредник између Немањићке феудалне државе после њене пропасти и народних маса... Када је држава пропала, она је била једина установа која је преживела њен слом и пренела њену традицију и њену идеју у ново доба што настаје после турског освајања”. По Чубриловићу, Српска црква је дала два велика доприноса изградњи политичке мисли у српском народу до почетка XIX века, то су: „уско-верско православно гледање

² Исто.

на проблем националног ослобођења и од феудалних елемената очишћена Немањихка државна традиција.”³

У току XVI, XVII и XVIII века било је неколико покушаја да се оствари идеја државности. До тих покушаја долазило је нарочито у време ратова између Аустрије и Турске. Занимљиво је да споменемо да се идеја о ослобођењу и уједињењу српског и осталих југословенских народа свесно излаже у низу дела од којих је извештан број објављен баш у време тих ратова.

Идеја борбе за ослобођење од Турака или Агарјана (у нашим старијим изворима) долази до изражаја у Служби св. Деспоту Јовану Бранковићу од непознатог Крушедолца:

тако и по смрти неодступно
отачаство своје сачувај
и православним војницима нашим
против Агарена помози
молитвама својим.⁴

Чинило се да је један од таквих повољних тренутака за ослобођење „отачаства” од Турака настао за време аустро-турског рата 1593—1606. године. У науци је одавно добро познат устанак Срба и Румуна у Банату 1594. године као један од најранијих устанака у пространом Османском царству. Одушевљени првим војним успесима против Турака, устаници су изабрали ердељског кнеза Жигмунда Баторија за српског краља и заклели му се на верност. Синан-паша је добро оценио и прозрео значење тога устанка када је наредио, да се духовни творац српске државне мисли, Св. Сава спали! Он је заповедио да се његово тело пренесе из манастира Милешеве у Београд и да се спали на Врачару, на домак Баната. Тиме је истовремено желео да у ватри и пепелу развеје све наде устаника на ослобођење који су, иначе, на својим заставама истакли његов лик. Међутим, уништавајући тај „симбол српских традиција о држави и независности”, Синан-паша није успео да уништи идеју за ослобођењем. То се најбоље огледа у раду сабора одржаном у манастиру Морачи крајем 1608. године у присуству пећког патријарха Јована и херцеговачког војводе Грдана. Тај сабор је изабрао за будућег српског краља савојског војводу Карла Емануела, иначе, састављача плана о успостављању једне хришћанске краљевине на Балкану.⁵

Напред споменуто идеја о ослобођењу не само српског него и осталих југословенских народа од стране власти долази до јасног изражаја већ крајем XVI века, у време споменутог рата 1593—1606. године. У једном зборнику грбова Петра Охмућевића, иначе, адмирала шпанске флоте и учесника и тзв. Великој армади, налазе се изнад

³ Др Васа Чубриловић, Историја политичке мисли у Србији XIX века. Београд, 1958, 27 (Скраћено: Чубриловић, Историја политичке мисли).

⁴ Непознати Крушедолац, Служба св. деспоту Јовану Бранковићу. Србљак, књига 3. Београд, 1970, 71; књига 4 (Студије), 78—79.

⁵ Др Б. Бурђев, др В. Чубриловић и др Ј. Тадић, Народни покрети и устанци крајем XVI и почетком XVII века у књизи: Историја народа Југославије, књига друга. Београд, 1960, 470—472.

његовог грба „по први пут уједињени грбови: Босне, Србије, Славоније, Хрватске, Далмације и Приморја”. На основу тога се у нашој науци закључује, да је Охмућевићу била јасна не само идеја уједињења српског народа, него и идеја југословенског уједињења.⁶ Сматрамо да је у нашем данашњем историјском тренутку потребно још једном нагласити и подвући настајање и даљи развитак те идеје и идеала југословенства као форме одређеног степена развика друштвене свести..

Још док је споменути рат трајао, појавило се на самом освитку XVII века, 1601. године, знаменито дело Дубровчанина Мавра Орбина, монаха римокатоличког бенедиктинског реда, С л о в е н с к о ц а р с т в о (Il Regno degli Slavi). За ово дело се каже, да је посејало семе „словенства”, јер Орбин у њему говори, не само о српском царству, него и о прошлости свих Словена, а од Јужних Словена је највише приказао прошлост Србије и Босне. Ово дело се с правом сматра за прву историју Југословена. Оно је постало извор свести о заједници свих Словена и о јединству Јужних Словена. Орбин у својој предговору подвлачи, да је из осећања дуга „који имам према својој словенској нацији, радо уложио овај напор да изложим порекло и развитак њеног царства” и да је прикупљене податке хтео да обелодани „на урес читаве словенске нације, коју молим да благонаклоно изволи примити овај мој труд као знак и сведочанство величине њихових предака, као свеги пример њиховог јунаштва, и на крају, као своју ствар”.⁷ То дело је тако и прихваћено. Његов утицај је нарочито порастао међу православним Словенима после превода на руски језик од стране Саве Лукића Владиславића (1722. године). О томе утицају може се судити по извесном броју очуваних преписа и превода у Војводини.⁸

Успомену на српско средњовековно царство, односно на српску државну мисао, појачао је такође и пећки патријарх Пајсије I Јањевац, настављач наших средњовековних биографа, својим делом *Житие и жизн'... цара Стефана и сина јего Уроша младаго цара*. Дело је написано на основу родослова, летописа, пећког хрисовуља и народног предања онако како је оно сачувано код његових предходника на патријаршијском престолу у Пећи. Пај-

⁶ Др Александар В. Соловјев, *Постанак илирске хералдике и породица Охмућевић*. Гласник Скопског научног друштва, књига XII. Скопље, 1933, 106—107. — Упореди: Др Никола Радојчић, *О животу св. Саве од Ивана Томка Мрнавића*. Светосавски зборник, књига I. Посебна издања Српске краљевске академије. Београд, 1936, 354.

⁷ Мавро Орбин (и), *Краљевство Словена*. Превео с италијанског Здравко Шкундрица. Издање Српске књижевне задруге. Београд, 1968, 5—6.

⁸ Др Никола Радојчић, *Југословенство кроз нашу историју*. Летопис Матице српске, књига 339, 1, св., Нови Сад, 1934, 184—185. — Исти, *Словенски превод Орбинија у Војводини*. Из прошлости Војводине. Нови Сад, 1956, 24—27. — Упореди: Др Р. Л. Веселиновић, *Српска историографија у XVIII веку*. Зборник Матице српске за друштвене науке, св. 38. за 1964. годину. Нови Сад, 1964, 7 (Скраћено: Веселиновић: Српска историографија).

сије је преписао Живот св. Стефана Штиљановића, дело непознатог писца — монаха.⁹

За време новог аустро-турског рата 1683—1699. године се веровало, говорило и писало да за читавих хиљаду година није било повољније прилике да се дигне устанак на Турке, да се они протерају из Европе, па чак и из самог Цариграда.

Гроф Борђе Бранковић који, иначе, споји на челу савремене српске историографије са својим опсежним хроничарско-мемоарским Славено-српским хроникама, успео је да га аустријски цар Леополд I призна за законитог наследника српских средњовековних деспота. То признање је учињено у нади, да ће Бранковић са устаницима окупљеним око себе војнички потпомоћи аустријску војску која је, иначе, уз помоћ других српских устаника протерала Турке из Србије и Македоније у току 1689. и 1690. године.

Важно је овом приликом да истакнемо, да је Бранковић покушао да независно од Аустрије оснује једну велику Илирску краљевину којој би он стојао на челу као „деспот Србије, Илирије, Мезије, Босне, Срема и других земаља”. Значајно је још једном подвући, да је Бранковић — за разлику од покушаја у XVI и почетком XVII века када су туђинци бирани и проглашавани за српске владаре — желео да оствари потпуну политичку и државну самосталност своје Илирске краљевине. Због тога је, уосталом, ухапшен, те је остатак живота провео у затвору.

Услед пораза у споменутом рату, аустријска војска се почела повлачити из Македоније и Србије. За њом су се, бојећи се турске освете због учешћа у устанку, почеле повлачити многобројне породице из предела обухваћених ратом. Оне су се кретале ка северу, према Београду са намером да се, у случају приближавања турске војске, пребаце преко Саве и Дунава. Том приликом су многи понели своје драгоцености, а монаси манастира Раванице су понели собом тело св. кнеза Лазара, једног од најсветлијих симбола борбе за очување српске средњовековне државе после распада Душановог царства и чуvara немањићке идеологије.

У време тих злокобних сметњи, неизвесности и запањујућег страха од Турака, одржан је у Београду јуна 1690. године народно-црквени сабор који је одредио став српског народа према даљој борби против Турака с једне, и према цару Леополду I, односно, према Аустрији с друге стране. Обзиром на приближавање Турака Београду, сабор је одлучио да се Срби избеглице са Српском милицијом пребаце у тадашњу Угарску под влашћу Аустрије да одатле наставе даљу борбу против заједничког непријатеља. Због тога је сабор признао Леополда I за српског краља. Признање суверенитета Леополда

⁹ Иларион, монах (Руварац), Житие цара Уроша од Пајсија, пећког патријарха (1614—1646). Гласник Српског ученог друштва, књига XXII. Београд, 1867, 209—232. — Др Никола Радојчић, Увод у историју српске историографије XVIII века. Зборник Матице српске за књижевност и језик, књига VI—VII. Нови Сад, 1959, 25. — Исти, Словенски превод Орбинија, 22. — Др Боко Слијепчевић, Пајсије, архиепископ пећки и патријарх српски као јерарх и књижевни радник (Сепарат из „Богословља”). Београд, 1933, 51—62. — Веселиновић, Српска историографија, 8.

I огледа се у писму патријарха Арсенија III Црнојевића у коме га ословљава као угарског и српског краља и додаје, између осталог: „ . . . јеже бјехом от триста и једно лето изгубили (РВ: 1690—301 = 1389. година, т.ј. Косовска битка сматрана као губитак државе!), то в дани при државе светлаго цесарства и велможаставнаго цесара нашего паки обрјетохом”.¹⁰ Сабор је у својим пункцијама нагласио духовно јединство српског народа „по васеј Севии и Булгарији и (Ј) Устинианији и Далмацији, и Босни и Илирији и Херцеговини и Чернеи Гори до мора, и Хрвацкој и Угарској, Сирмији, Јанополији, земљама дее год под частним крилом светлаго цара римског, где се находе сад и после”.¹¹ Сабор је такође захтевао да се Србима врате цркве које су им раније Турци отели, па су у рату од њих узете: „да се и те даду нам, наши светии кралева прве задужбине, да ми нима можемо владати и држати”.¹²

Староседеоци Срби у Угарској заједно са онима који су се преселили у току споменуте Велике сеобе, неће клонути у својим захтевима за стварање неке врсте своје државе. Српска скупштина у Будиму од 20. марта 1691. године прогласила је Бранковића за српског деспота (војводу), затражила од цара Леополда I да га пусти из затвора зато да би се ставио на чело народа. Скупштина је сматрала да је то њезино легитимно право које се заснива на инвитаорији истог цара од 6. априла 1690. године, јер је том инвитаоријом српском народу дато право и слобода избора војводе (*promittimus vobis eligendique Vaivodae libertatem*). Бројна српска изасланства годинама ће узалуд расипати своје снаге у Бечу ради ослобођења изабраног српског деспота и ради добијања *п о с е б н е*, издвојене, територије на којој би била уређена засебна управно-политичка заједница српског народа у Аустрији.

Патријарх Арсеније III, као и многи други, улагао је велике напоре за остварење тих национално-политичких тежњи. У том погледу класично звучи оно место у његовом писму од 8. августа 1702. године упућеном из Сент-Андреје деспоту Борђу Бранковићу, у коме он спомиње, да се много пута трудио свим телесним и умним силама, да својим слабим плећима усправи давно пали стуб словено-србске државности”.¹³

Током XVIII века Срби ће се писаним делима борити за очување својих привилегијалних права историјским разлозима и правним образложењима. Споменућемо неколико тих књижевних и историјских дела.

Христифор Жефаровић је написао, користећи се сличним делом хрватског књижевника Павла Ритера Витезовића, књигу о грбовима која је позната под именом **Стематографија**. То је, иначе, прва

¹⁰ Др Каменко Суботић, Уговори између Леополда I и српског народа. Летопис Матице српске, књига 184. Нови Сад, 1895, 11 (Скраћено: Суботић, Уговори).

¹¹ И с т и, 8.

¹² И с т о.

¹³ Стојан Новаковић, Из Хронике деспота Бурђа Бранковића. Гласник Српског ученог друштва, књига XXXIII. Београд, 1872, 168.

српска штампана књига у Аустрији (1741).¹⁴ У њој тврди, да је српска „свенародна слобода“ „крвљу у злато процењена“. Поред тежње да истакне српске заслуге и да одбрани српска права, Жефаровић је желео да развије у Срба осећање поноса и родољубља истицањем Немањићке државне традиције, односно, истицањем, како он то пише, „славе дома Немањића“. Да би Србе ослободио „мрака непознавања своје прошлости, он је поред грбова разних покрајина и области, објавио још и 29 бакрореза српских владара и светитеља, затим, портрете патријарха Арсенија IV и цара Душана „Силног“ на коњу, у слави, уоквиреног јужнословенским грбовима. Овај Душанов тријумфални портрет унеће нешто доцније у боји, архимандрит манастира Ковиља у Бачкој Јован Рајић у другу књигу своје *Историје разних словенских народа наипаче Болгар, Хорватов и Сербов*.¹⁵ Две године после појаве Жефаровићеве Стематографије, појавиће се његова збирка српских привилегија (1743) с циљем, да упозна читаоце са доказаном храброшћу њихових предака. Јован Скерлић наводи, да је Жефаровићева Стематографија „као споменик старе и славне прошлости, имала утицаја на развијање националног и српског државног осећања код Срба и за време Првог устанка била је забрањена у Аустрији“.¹⁶

Захирије Стефановић Орфелин је покренуо 1768. године свој *Славено-српски магазин*. У његовом програматском рационалистичком предговору истиче, да ће бити достојни вечне похвале они сарадници који се буду потрудили „изискивати и испитивати древности српског народа“; а све то у циљу јаче национално-политичке самоодбране и афирмације у једној у основи непријатељски расположеној средини у Аустрији. Офелинове две песме — *Плач Србији* и *Горестниј плач славнији иногда Србији* (обе штампане у Млецима, 1761.) — написане су у противаустријском духу. У њима Орфелин износи „тежње српског народа за пун и свој слободан живот“.¹⁷

Павле Јулинац је у свом *Кратком уводу у историју постанка славено-српског народа*, првој штампаној историји српског народа (1765), обрадио на родослован начин историју српских владара, царева, деспота и кнезова до грофа Борћа Бранковића, „последњаго деспота сербскога“. Јулинчев *Кратки увод* јако је добро дошао Србима у тренутку своје појаве, јер су у њему објављене српске привилегије. Од коликог је значаја било објављивање тих привилегија моћи ћемо схватити тек тада, ако нагласимо да се управо од педесетих до деведесетих година XVIII века водила борба против сужавања народне и црквене аутономије стечене баш на основу тих привилегија. Срби су доказали на основу привилегија, да се њихова права не могу сужавати нити мењати јер су им дата за ратне заслуге (*privilegia remuneratoria*), а нису израз милости аустријског цара (*privilegia gratiosa*), како их је Беч упорно тумачио.

¹⁴ Др Јован Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*. Београд, 1923, 179, 210. (Скраћено: Скерлић, *Српска књижевност*).

¹⁵ Веселиновић, *Српска историографија*, 11.

¹⁶ Скерлић, *Српска књижевност*, 182.

¹⁷ *Исти*, 197.

Идеја народности ће добити већег замаха у своме развијању од краја XVIII века под утицајем заједничог рата Русије и Аустрије противу Турске, као и под утицајем француске грађанске револуције.

Српски народ је био одшувљен противу турском политиком аустријског цара Јосифа II који је у савезу са православном Русијом настојао да ослободи хришћане на Балкану за време рата 1787-1792. године.

Поводом тога рата Доситеј Обрадовић је клицао:

О, век златни! О, мила времена!
О, весеља и слатке радости!
Србија је наша избављена,
Блага жеља од наше младости.⁷⁸

Захваљујући великом броју српских добровољачких одреда познатих под именом фрајкор — који су носили главни терет ратовања у Крајини, Хомољу, Ресави, Поморављу и другим крајевима, цела Србија од Тимока до Дрине је била ослобођена од Турака.

Командант српског фрајкора, аустријски официр, иначе Србин, Михаило Михаљевић је 4. јануара 1790. године освојио од Турака Крушевац, некадашњу престоницу кнеза Лазара. Одмах после тога је наредио да се некадашња кнежева дворска црква, Лазарица, очисти од нечистоће (Турци су у њој држали коње), да се освети и да се одржи литургија. Михаљевић је добро знао, да је Крушевац и под турском влашћу представљао једно од жаришта српске државне мисли и Немањићке традиције, па је у говору окупљеном народу и кнезовима из најближих места истакао, да је одсада аустријски цар њихов кнез!⁷⁹

На глас о постигнутом примирју између Аустрије и Турске, Срби су покушали да обезбеде за себе извесну самоуправу у предстојећем уговору о миру. Стефан Јовановић, архимандрит манастира Трноше се ради тога обратио карловачком митрополиту Стефану Стратимировићу, српском народноцрквеном сабору који је тада одржаван у Темишвару, па и самом аустријском цару. Али, узалуд!

Према одредбама свиштовског мира 1791. године, сав Београдски пашалук, који су српски добровољци ослободили од Турака, морао је бити враћен Турској. По томе уговору Турска је дала опроштај свима Србима који су се борили против ње. Многи нису поверовали у тај опроштај, те су се иселили махом у Банат. Тих сеоба је, додуше, било и пре примирја. Септембра 1789. године монаси манастира Студенице понели су собом мошти Св. Краља-Стефана Првовенчаног, првог српског краља из Немањићке династије и један

⁷⁸ Др Владимир Ђоровић, Велика Србија. Издање Народног дела. Београд, 1924, 17.

⁷⁹ Wiener Zeitung, No 11 (6. II 1790. — Torkvato Brlić, Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten and den vier letzten österreichisch—türkischen Kriegen. Wien, 1854, 118). — Др Драг. Павловић, Србија за време последњег аустро-турског рата (1788—1791). Београд, 1910, 97—98, у напмени 2.

од симбола српске државности. Његове мошти су чуване у Панчеву до почетка 1792. године када су враћене у Србију.

. . . Српски добровољачки одреди су распуштени. Српским официрима у аустријској војсци је предложено да остану на својим ранијим официрским местима. Срби су били разочарани што Србија није ослобођена. Ваљевски кнез Алекса Ненадовић, отац чувеног протe Матеје, одбио је понуду да и надаље остане у служби аустријског цара иако му се заклео на верност. „Истина је, ја сам се заклео да ћу му бити веран и против Турчина за слободу очевине моје војевати, и познато вам је да ја моје заклетве не преступам нити цара изневеравам и остављам, но цар оставља мене и сав народ српски, као његови стари што су наше прадеде остављали; зато идем натраг преко Саве — рекао је он у Сремским Карловцима споменутом Михаилу Михаљевићу, пуковнику — а немам писара ни других учених људи, но ћу ићи од манастира до манастира и казивати свакоме калуђеру и попу да у сваком манастиру запишу да више никад тко је Србин Немцу не верује”.²⁰

Тако смо у овом кратком прегледу о чиниоцима развитка идеје српске државности под страном влашћу дошли до подвечерја уочи избијања српске револуције под Карађорђем. Том приликом ће, у погодном тренутку, митрополит карловачки Стефан Стратимировић, одушевљен устанком, потајно потпомагати борбу за ослобођење. Он је израдио опширан план за ослобођење српског народа и за стварање државе на челу са једним руским кнезом.²¹

Доситеј Обрадовић је у својој програмској *Пјесни на инсурекцију Србианов*, посвећеној 1804. године храбрим витезовима Србије и Карађорђу, усхићено клицао:

Востани, Србије! Востани царице!

.
Ти воздвигни твоју царску главу горе
Да те опет позна и земља и море.
Покажи Европи твоје красно лице.

Спомени се, мати наша, твоје перве славе.

Востани, Србије! Мати наша мила!
И постани опет што си опет била.

Босна сестра твоја, на тебе гледа.

Херцегова земља Чернаја Гора,
Далеке државе и острови мора
Сви теби помоћ небеснују желе,
Све добре душе теби се веселе

²⁰ Прота Матија Ненадовић, Мемоари, Нови Сад — Београд, 1957, 44.

²¹ Прота Стеван М. Димитријевић, Стевана Стратимировића, митрополита карловачког, план за ослобођење српског народа. Богословље, св. 1. Београд, 1926, 38—66.

И согласно веле:
Востани, Србије!
Давно си заспала,
У мраку лежала;
Сада се пробуди,
И Србље возбуди!²²

+ + +

На основу свега изложеног се може закључити, да српски народ није клонуо после пропасти својих средњовековних држава. Српска црква је уместо њих постала носилац и заточеник јединства и слоге под страном влашћу. Она је постала један од најзнатнијих чинилаца и чувара идеје о држави Немањећа и њеној обнови; она је била тумач њезиних легитимитета. Највећи број писаца разних књижевних и историјских дела која су посредно и непосредно потпомогала развијање, неговање и уобличавање национално политичке идеологије потичу из редова српског свештенства. Та национална ослободилачка идеологија има изразито национално-ослободилачко обележје.

Сама, пак тежња за националним ослобођењем, као што смо видели, пролазила је кроз разне мѐне: од избора и натурања страних владара за српске краљеве и кнезове, па до покушаја стварања самосталне, независне државе. Тек почетком XIX века, за време револуционарних сељачких устанака у Србији под Карађорђевићима и кнезом Милошем, оствариваће се постепено мисао многих прохујалих покољења о једној истинској потпуно независној државној и политичкој самосталности српског народа.

²² Доситеј Обрадовић, Изабрани списи. Нови Сад — Београд, 1961, 356—357.

Dr. Rayko Veselinovich

THE ROLE OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN THE DEVELOPMENT OF THE IDEA OF THE SERBIA'S STATEHOOD DURING FOREIGN OCCUPATION

After the collapse of Mediaeval Serbian states in the 15th Century the memory of Serbian rulers, especially from Nemanich' dynasty did not vanish. The legacy of Stephan Nemanya and his son St. Sava — the State of Serbia in which political and religious life were in harmony — inherited the Serbian Orthodox Church, which survived all the Serbian mediaeval formations. Throughout the centuries of foreign rule the Serbian clergy has preserved and cultivated that precious legacy, to which it gave a form of a national ideology. The final goal of that ideology was the restoration of the glorious Serbian state in the new conditions of modern times. In the formation of that national ideology many other factors contributed to its spiritual core juridical, moral, literary and political idealism.

All these factors together propagate the idea of unity of the Serbian nation, regardless of the territorial dismemberment of the nation's body. The frontiers of Turkey, Austria and Venice cutting through the living body of Serbian people did not succeed to offuscate the feeling of unity of the Serbianism, because the Serbian Orthodox Church united its flock across and despite all these tyrannical frontiers.

The propagators of the idea of the desired unity in the Serbian State, beside the clergy, were the family-*zadruga*, village and county autonomy. These small political units, recognized by the invaders, kept alive mediaeval legal traditions.

The restoration of the Patriarchate of Pech was decisive for upkeeping of the unity of dismembered Serbian nation, because its jurisdiction encompassed the regions from Skoplye to Budapest and from Sofia to the Adriatic Sea. The person of the Patriarch of Pech symbolically and practically represented the spiritual and national unity of all Serbs. The special hagiographies and genealogies composed to the glory of the Serbian saints contributed to the enchancing of love towards the glorious historical past of Serbia, which, in its turn, created the nostalgia of an independant Serbian State. In this respect the Serbian epic poetry published in the 19th Century was decisive for the national liberation under Kara-George and Prince Milosh.

The romantic portraits of the Serbian mediaeval Serbian rulers could be found in monasteries and parish churches throughout all Serbian lands; from Morava Valley, Montenegro, Bosnia-Herzegovina up to Dalmatia, Croatia, Slavonia and Voyvodina. The classical church architecture also witnessed to the old glory of Serbian creativity.

According to Vasa Čubriloich, the Serbian Church gave her contribution to the development of the Serbian political consciousness in the Serbian nation: first, linking the Orthodox faith with the national liberation, and second, purifying the Nemanich State tradition from its feudal elements.